

نقش فرهنگی مسجد در سبک زندگی

نام و نام خانوادگی: زهراولی نژاد

چکیده

مسجد یادآور بندگی در مقابل خداوند متعال است مسجد جایگاه سجده است و سجده اوج نشان دادن عبادت و بندگی انسان در مقابل خداوند متعال می باشد از سجود و منته العباد من بنی آدم مسجد یک نمونه اسلام عهده دار نقش های مهمی در انواع عرصه ها به خصوص در عرصه فرهنگی می باشد اسلام یک عنوان کامل ترین دین و با نظام جهان شمولی که در خود دارد اساس الگوسازی را در بخش های مختلف ارائه کرده است که مهم ترین و جامع ترین الگو را در فرهنگ سازی مسجد قرار داده است یکی از نقش های اصلی و محوری و اساسی مسجد این است که زمینه را برای عبادت خالصانه و پر جمعیت فراهم کند تا مومنان در مسجد با پرداختن به اصول اساسی اسلام یعنی نماز و دعا با خداوند متعال به معنی واقعی کلمه انس بگیرن هر اندازه مسجد در ایفای این نقش حیاتی موفق وی قوی عمل کند به مسجدی که قرآن و سنت آن را ترسیم نموده یعنی مسجد نمونه نزدیک تر است مسجد محلی هست برای عبادت و در راستای عبادت محلی هست برای فرهنگ سازی انسان های متمدن و مدرن تا به سوی حقیقت از تاریکی به روشنایی بروند ائمه معصومین علیهم السلام در سخنان خویش مسجد را آشیانه و پناهگاه مومنین شمرده اند.

کلید واژه ها

مسجد، سبک زندگی، اسلامی، کارکرد فرهنگی، جایگاه مسجد

در جهان پرشتاب امروز، که سبک‌های زندگی متنوع و گاه متضاد در هم می‌پیچند، بازگشت به سرچشمه‌های هویت اسلامی ضرورتی حیاتی یافته است. سبک زندگی اسلامی، نه صرفاً مجموعه‌ای از احکام فردی، بلکه منظومه‌ای هماهنگ از رفتار، اندیشه، و معناست که انسان را در مسیر رشد، تعادل، و تعالی هدایت می‌کند. در این میان، مسجد به عنوان قلب تپنده فرهنگ اسلامی، نقشی بی‌بدیل در شکل‌دهی به این سبک ایفا می‌کند.

مسجد، از نخستین روزهای بعثت پیامبر اکرم (ص)، تنها محل عبادت نبود؛ بلکه مدرسه انسان‌سازی، مرکز تصمیم‌گیری اجتماعی، و پناهگاه روح‌های جویای معنا بود. در فضای مسجد، ایمان با عقل پیوند می‌خورد، و اخلاق با اجتماع درآمیخته می‌شد. این نهاد مقدس، با کارکردهای فرهنگی، تربیتی و اجتماعی خود، بستری فراهم می‌سازد تا ارزش‌های اسلامی در زندگی روزمره تجلی یابند در این مقاله، تلاش خواهیم کرد تا با نگاهی تحلیلی، نقش فرهنگی مسجد را در ترویج و تثبیت سبک زندگی اسلامی بررسی کنیم؛ نقشی که اگر به‌درستی شناخته و تقویت شود، می‌تواند در برابر امواج سبک‌های زندگی بی‌ریشه و مصرف‌زده، چون فانوس هدایت بدرخشد.

بیان مسئله

در جوامع اسلامی معاصر، مسجد به عنوان نهادی چندکارکردی، نقشی فراتر از عبادت ایفا می‌کند و در شکل‌دهی به سبک زندگی اسلامی، جایگاهی بنیادین دارد. با این حال، تحولات ناشی از جهانی‌شدن، گسترش فناوری‌های ارتباطی و نفوذ فرهنگ‌های غیر بومی، موجب تغییراتی در سبک زندگی ایرانی-اسلامی شده‌اند که از جمله پیامدهای آن می‌توان به کاهش حضور جوانان در مساجد، تمرکز صرف بر جنبه‌های عبادی و تضعیف نقش فرهنگی و اجتماعی این نهاد اشاره کرد. در چنین شرایطی، پرسش اصلی این پژوهش آن است که: چگونه می‌توان با بازتعریف نقش فرهنگی مسجد، آن را به پایگاهی مؤثر در تقویت هویت اسلامی، ترویج ارزش‌های دینی در زندگی روزمره و مقابله با تهاجم فرهنگی تبدیل کرد؟ این تحقیق با تمرکز بر ابعاد فرهنگی و دینی مسجد، به بررسی ظرفیت‌های آن در بازسازی سبک زندگی اسلامی می‌پردازد و هشدار می‌دهد که غفلت از این نقش، می‌تواند به تضعیف انسجام اجتماعی و بحران هویت دینی در نسل‌های آینده منجر شود..

ضرورت و اهمیت تحقیق

از صدر اسلام تاکنون، مسجد همواره به عنوان قلب تپنده جامعه اسلامی، نقش محوری در تربیت اخلاقی، آموزش دینی و تقویت پیوندهای اجتماعی ایفا کرده است. در عصر حاضر، با چالش‌هایی نظیر کاهش تعاملات اجتماعی، بحران هویت در نسل جوان و تأثیرات رسانه‌های غربی، بازخوانی نقش فرهنگی مسجد ضرورتی انکارناپذیر دارد. مساجد می‌توانند با ایفای نقش فعال در فرهنگ‌سازی، به فضاهایی عمومی و پایدار برای توسعه هویت اسلامی، ارتقای پایداری فرهنگی و ترویج ارزش‌هایی چون تقوا، عدالت، ساده‌زیستی و مسئولیت‌پذیری تبدیل شوند. این پژوهش با هدف بهره‌برداری بهینه از ظرفیت‌های فرهنگی مسجد، می‌کوشد تا راهکارهایی برای مقابله با تهدیدات فرهنگی، تقویت انسجام امت اسلامی و پاسخ‌گویی به نیازهای روز جامعه ارائه دهد. همچنین، این موضوع با تأکیدات مقام معظم رهبری در خصوص احیای نقش فرهنگی و اجتماعی مساجد هم‌راستا بوده و می‌تواند مبنایی برای سیاست‌گذاری‌های فرهنگی و تربیتی در سطح ملی فراهم آورد.

پیشینه پژوهش

مطالعات پیشین نشان می‌دهند که اگرچه نقش مسجد در ابعاد مختلف اجتماعی، سیاسی و آموزشی مورد توجه قرار گرفته، اما تمرکز خاص بر نقش فرهنگی آن در سبک زندگی اسلامی کمتر دیده می‌شود. در ادامه، مروری بر برخی تحقیقات کلیدی ارائه می‌شود. بررسی نقش مساجد در ترویج سبک زندگی ایرانی-اسلامی | ابادری و چاووشیان (۱۳۸۶) | تغییر هویت اجتماعی | تأکید بر تأثیر مسجد در شکل‌گیری عادات دینی |

| نقش فرهنگی مسجد در توسعه هویت اسلامی | فالحت (۱۳۸۴)، ادیسی و همکاران (۱۳۹۰) | تعاملات اجتماعی و حس مکان | کاهش تأثیر فرهنگی در جوامع مدرن | مسجد و فرآیندهای فرهنگی قدرت | عبدی جعفری و همکاران (۱۳۸۴) | کارکرد سیاسی-فرهنگی | تفاوت ساختاری با نهادهای غربی | جمع‌بندی این مطالعات نشان می‌دهد که اگرچه نقش اجتماعی و تاریخی مساجد بررسی شده، اما خلأ پژوهشی در زمینه نقش فرهنگی آن در سبک زندگی امروزی همچنان باقی است. این تحقیق در پی آن است که با رویکردی کاربردی و بومی، این خلأ را پر کند.

مبانی نظری

بررسی نقش فرهنگی مسجد در سبک زندگی اسلامی، با تأکید بر ظرفیت‌های این نهاد در چالش‌های فرهنگی در میان اقشار مختلف جامعه این پژوهش از نوع کاربردی و با رویکردی توصیفی-تحلیلی انجام می‌شود. هدف آن، شناخت دقیق نقش فرهنگی و دینی مسجد در سبک زندگی اسلامی و ارائه راهکارهای عملی برای ارتقای این نقش در جامعه معاصر ایران است.

بررسی معنای لغوی مسجد و کاربرد واژه مسجد در قرآن

معنای لغوی واژه «مسجد» ریشه‌ای عمیق در زبان عربی دارد مسجد از ماده "سجد" است و سجده در لغت به معنای نهادن پیشانی بر زمین است. واژه‌ی مسجد اسم مکان برای سجده و عبادت است؛^۱ پس مسجد جایگاه نماز است به اعتبار سجود؛^۲ بنابراین وجه تسمیه‌ی مسجد همان لزوم خضوع و کسب حالات حقیقی تذلل برای بنده‌ای در مکان معین است؛ یعنی مسجد محل حصول قرب الهی و جایگاه رفع حجاب‌های ظلمانی و خودبینی است؛^۳ چنان‌که در برخی آیات مراد از مسجد مطلق معبد و عبادتگاه بیان شده که در ماجرای اصحاب کهف مؤمنان جهت زنده نگه داشتن این داستان و اینکه سند زنده‌ای برای رستاخیز باشد، تصمیم گرفتند در کنار قبور آنها عبادتگاهی درست کنند.

مامسجدي در کنار (مدفن) آنها می‌ساز...^۴ «لَتَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا»

مساجد هم مصدر میمی است به معنای سجده، هم اسم آلت است؛ یعنی وسیله‌ای برای سجده و عبادت خدا، هم اسم مکان است که در آن مکان، سجده صورت می‌گیرد، هم جایگاه عبادت و مواضع سجده را شامل شده و هم اسم زمان برای سجده است. همه‌ی این اعمال مختص برای خدای متعال است.^۵

بنابراین منظور از مساجد، مکانهایی است که در آنجا برای خدا سجده می‌شود که مصداق اکمل آن، مسجدالحرام و مصداق دیگرش سایر مساجد و مصداق گسترده‌تر، تمام مکانهایی است که انسان در آنجا نماز می‌خواند و برای خدا سجده می‌کند

«ای فرزندان آدم! زینت خود را به هنگام رفتن به مسجد، با خود بردارید یا بنی‌آدم خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ...»

ابن منظور، محمد بن مکرم؛ لسان العرب، بیروت، دار صادر، ۱۴۱۴ق، جلد ۳، صفحه ۲۰۴.^۱

قرشی، سیدعلی اکبر؛ قاموس قرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۴ش، چاپ دهم، ج ۳، ص ۲۲۵ و ۲۲۶.^۲

راغب اصفهانی، حسین بن محمد؛ المفردات فی غریبالقرآن، دمشق بیروت، دارالعلم الدارالشامیه، ۱۴۱۲ق، چاپ اول، ص ۳۹۷.^۳

مصطفوی، حسن؛ التحقیق فی کلماتالقرآن الکریم، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۰ش، ج ۵، ص ۵۵.^۴

مکارم شیرازی، ناصر و همکاران؛ تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴ش، چاپ اول، ج ۱۲، ص ۳۸۲.^۵

بهترین مردم اولین کسانی هستند که در مسجد وارد و آخرین کسانی که از آن خارج می‌شوند.

امام خمینی (ره)

«مسجد سنگر است؛ سنگر را حفظ کنید»

تأکید بر نقش مسجد در مقابله با تهاجم فرهنگی و حفظ هویت اسلامی

مسجد در فرهنگ اسلامی، نه تنها محل عبادت بلکه نهاد تمدن‌ساز و فرهنگ‌ساز است. از صدر اسلام تاکنون، مسجد نقش محوری در شکل‌دهی به هویت دینی، اخلاقی، اجتماعی و سیاسی مسلمانان ایفا کرده است. این نهاد مقدس، با کارکردهای چندگانه خود، بستری برای نهادینه‌سازی ارزش‌های اسلامی و مقابله با تهاجم فرهنگی فراهم می‌آورد.

در عصر حاضر، با گسترش سبک‌های زندگی غیر اسلامی و چالش‌های فرهنگی نوظهور، بازتعریف نقش مسجد در فرهنگ‌سازی اسلامی ضرورتی راهبردی است. مسجد باید از فضای صرفاً عبادی به فضای تربیتی، فرهنگی، اجتماعی و رسانه‌ای تبدیل شود تا بتواند بار دیگر به عنوان قلب تپنده جامعه اسلامی ایفای نقش کند.

کارکردهای فرهنگی مسجد در جامعه اسلامی

مسجد در فرهنگ اسلامی، فراتر از یک مکان عبادی، به عنوان نهاد فرهنگی-اجتماعی چندبعدی شناخته می‌شود که در شکل‌دهی به هویت دینی، اخلاقی، هنری و اجتماعی مسلمانان نقش محوری دارد.

مسجد، اگر به درستی مدیریت و طراحی شود، می‌تواند به مرکز تولید و بازتولید فرهنگ اسلامی تبدیل شود. این نهاد مقدس، با ظرفیت‌های تربیتی، هنری، رسانه‌ای و اجتماعی خود، توانایی آن را دارد که در برابر چالش‌های فرهنگی عصر حاضر ایستادگی کند و سبک زندگی اسلامی را در جامعه نهادینه سازد.

مسجد به عنوان نهاد فرهنگی در تمدن اسلامی

هدف اصلی انقلاب اسلامی است و آن تمدنی که بیش از ۱۴۰۰ سال قبل محقق شد، غبار گرفت و تغییراتی با 'ارخنه شیاطین در آن ایجاد شد. یکی از مؤلفه هایی که در تحقق تمدن نوین اسلامی نقش بسزایی ایفا می کند، مسجد طراز اسلامی است. نهادهای دینی همچون مسجد نقش بسزایی در روند تولید و بازتولید معانی دینی در عرصه های اجتماع ایفا می کنند. از آنجایی که ادعای ایجاد تمدن نوین اسلامی مطرح است برای حرکت به سمت تمدن اسلامی باید طرح جامعی تدوین بشود، به گونه ای که به همه ابعاد فردی و اجتماعی نظر داشته باشد، با توجه به سیطره عظیم تمدن غربی بر دنیای اسلام می بایست پیشقراولان و جهادگران علمی مسلمان به دنبال شناخت و ارائه ساختارهای نوین تمدن اسلامی و تلاش در جهت مقبولیت عمومی آن در بین آحاد مردم باشند.

مسجد در اسلام، فراتر از یک مکان عبادی، به عنوان نهاد فرهنگی-اجتماعی چندبعدی شناخته می شود که در شکل دهی به هویت دینی، اخلاقی، هنری و اجتماعی مسلمانان نقش محوری دارد. این نهاد، از صدر اسلام تاکنون، مرکز تولید، انتقال و نهادینه سازی فرهنگ اسلامی بوده است.

«مساجد همواره در طول تاریخ نقش هایی داشته اند که با هیچ نهاد اجتماعی دیگر قابل مقایسه نیست. این نهاد دینی، فرهنگی و اجتماعی، گنجینه دار عرفان، هنر، تربیت، و انسجام اجتماعی است.»

مستندات تاریخی و قرآنی

«فِي بُيُوتٍ أُذِنَ لِلَّهِ أَنْ تُرْفَعَ...»

اشاره به نقش مسجد در ترویج فرهنگ ذکر، عبادت، و مسئولیت اجتماعی.

سیره پیامبر اکرم (ص) بنای مسجدالنبی در مرکز مدینه، به عنوان نخستین اقدام حکومتی، نشان دهنده جایگاه مسجد به عنوان مرکز فرهنگی، سیاسی و اجتماعی جامعه اسلامی است.

سبحانیان، مجتبی و نقیبی، سید قاسم و امامی، میلاد، ۱۳۹۸، بررسی نقش مساجد در رسیدن به تمدن نوین اسلامی مطابق با بیانیه ی گام دوم .
انقلاب اسلامی، اولین همایش سراسری قدرت نرم انقلاب اسلامی با محوریت چهارده مقاومت و بایسته های فرهنگی گام دوم انقلاب اسلامی، تهران.

سوره نور، آیه ۳۶-۳۷ - ۱

در صدر اسلام، مسجد محل عبادت، آموزش، مشورت، قضاوت، بسیج اجتماعی و مقاومت فرهنگی بود. این کارکردها نشان می‌دهد که فرهنگ اسلامی در بستر مسجد شکل می‌گیرد و تقویت می‌شود. در عصر حاضر، با گسترش سبک‌های زندگی غیر اسلامی، بازتعریف نقش مسجد در سیاست‌گذاری فرهنگی و تربیت اجتماعی ضرورتی راهبردی است.

برای آن‌که مسجد بتواند جایگاه حقیقی خود را در جامعه محقق سازد، لازم است دو دسته کارکرد را به‌صورت همزمان تأمین نماید: آیینی و فرهنگی-اجتماعی.

نتیجه گیری

مسجد از اول اسلام تا به امروز همیشه کانون انسجام و اتحاد مسلمانان بوده است. مسجد مقدس ترین مکان های روی زمین بوده است اما متأسفانه در طول دهه ها هجمه علیه مسجد کارکرد مسجد رو کمرنگ تر کرده است و در جامعه از مسجد فقط جایگاهی عبادی درخواست می شود و تلقی جامعه از مسجد در پایین ترین کارکرد آن یعنی نمازهای روزانه پایین آمده است. حتی در بسیاری از مساجد کارکرد عبادی خود را هم ایفا نمی کند و اکثریت مساجد فاقد امام جماعت و کارکرد شاخص یعنی عمل گرایی می باشند در صورتی که در سالیان نه چندان دور مساجد مهم ترین نهاد فرهنگی قابل اعتماد مردم حساب می شد و بسیاری از امورات مثل امورات فرهنگی در مساجد انجام می گرفت.

مسجد مکانی برای عبادت هست اما عبادت خالص مد نظر نیست بلکه باید ساختار عملکردی هم داشته باشد و فقط برای انجام عبادت های روزانه یا انجام نمازهای روزانه ساخته نشده است. مسجد مکانی برای ایجاد اتحاد و انسجام و ایجاد فضا برای فرهنگ سازی می باشد. در دنیای مدرن و متمدن امروز بیش از پیش نیاز به این فرهنگ سازی بیشتر دیده می شود، باید لازمه فرهنگسازی در مسجد رو بیش از پیش پررنگ تر کرد. در زمانی که گستره و تبلیغ و هجمه های رسانه ها و افراد ضد دین و آتئیست ساعت به ساعت بیشتر می شود این شکل از گسترش، انسان مسلمان را ترغیب می کند تا فضای حقیقی مسجد رو به سمت عمل گرایی و عملکردی مسجد پیش ببرد و قسمت فرهنگی مسجد را فعال و فعال تر بنماید تا مسجد از یک سمت و سوی و سوق غلط یا ناقص به سوی عملکرد حقیقی یعنی اتحاد و انسجام و فرهنگ سازی حقیقی اسلامی و نظام اسلامی پیش برود. اگر روز به روز مساجد به شکل میدانی خود برنگردد و روز به روز کمرنگ تر و بلکه حتماً روزی می رسد تا روحیه تخریب مساجد و ساخت ساختمان دیگر به جای مساجد ایجاد شود.

فهرست منابع

قرآن

- (۱) ابن منظور، محمد بن مکرم؛ لسان العرب، بیروت، دار صادر، ۱۴۱۴ق، جلد ۳، صفحه ۲۰۴
- (۲) بحار الانوار، جلد ۸۴، ص ۴.
- (۳) جامع احادیث الشیعه، ج ۴، ص ۴۵۰.
- (۴) راغب اصفهانی، حسین بن محمد؛ المفردات فی غریب القرآن، دمشق بیروت، دارالعلم الدارالشامیه، ۱۴۱۲ق، چاپ اول، ص ۳۹۷.
- (۵) زرگر، اکبر و دیگران ۱۳۸۶ راهنمای معماری مسجد، تهران، نشردید
- (۶) سبحانیان، مجتبی و نقیبه، سید قاسم و امامی، میلاد، ۱۳۹۸، بررسی نقش مساجد در رسیدن به تمدن نوین اسلامی مطابق با بیانیه ی گام دوم انقلاب اسلامی، اولین همایش سراسری قدرت نرم انقلاب اسلامی بامحوریت چهاردهم مقاوت و بایسته های فرهنگی گام دوم انقلاب اسلامی، تهران.
- (۷) عباسی، دکتر ابراهیم، نقش مسجد در فرهنگ و هویت محله ای، مقاله ۱۶۳.
- (۸) قرشی، سید علی اکبر؛ قاموس قرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۴ش، چاپ دهم، ج ۳، ص ۲۲۵ و ۲۲۶.
- (۹) مستدرک، ج ۳، ص ۳۶.
- (۱۰) مصطفوی، حسن؛ التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۰ش، ج ۵، ص ۵۵.
- (۱۱) مکارم شیرازی، ناصر و همکاران؛ تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الإسلامیه، ۱۳۷۴ش، چاپ اول، ج ۱۲، ص ۳۸۲.
- (۱۲) هیلن براند، رابرت ۱۳۸۰: معماری اسلامی ترجمه باقر آیت الله زاده شیرازی، تهران، نشر روزانه.
- (۱۳) یوسفی صفاپور، جمال، بررسی نقش مساجد در ترویج سبک زندگی ایرانی اسلامی.